

мр Љиљана Станков, музејски саветник
Педагошки музеј
Београд

Васпитни рад у Централном лазарету за избегличку децу у Београду (1942–1944)

У Педагошком музеју*, у збирци фотографија, чува се албум фотографија из Централног лазарета за избегличку децу у Београду, који је током Другог светског рата био смештен у зграду Интерната студената Православног Богословског факултета, сазидану уочи рата. Албум је поклон госпође Милојке Радојичић, дугогодишњег сарадника нашег Музеја и дародавца, која је била васпитач Лазарета од средине 1942. до новембра 1944. године, када је одлуком Савезног министарства за социјалну заштиту упућена са децом у домове у Бугарску. Албум садржи 48 фотографија снимљених у овом периоду и драгоценост је сведочанство не само о њеном раду, о деци која су у њему била смештена на лечење, већ и о особљу које је у њему радило и условима у којима се рад одвијао. Фотографије и сведочење госпође Милојке Радојичић, њено живо сећање на људе и догађаје, иако је у својој 88 години, чинили су почетни корак у истраживању делатности на збрињавању деце избеглица и пресељеника. У Архиву Србије, у Фонду Комесаријата за избеглице и пресељенике и Фонду министарства социјалне политике и народног здравља – санитарско одељење, чува се грађа која говори и о делатности домова за смештај деце, али, нажалост, мало је тога сачувано. Изворе су чинили правни акти који су регулисали рад Комесаријата и његових одељења, спискови деце смештене по домовима, дневни извештаји¹ 1941–1944, као и документа која се односе на начин набавке и расподеле хране, одеће обуће и осталог што је било потребно за релативно несметан рад, односно, најефикаснији начин деловања у датим условима. Иако су сва деца која су прошла кроз домове имала свој картон, у који су бележени бројни подаци о њима, сачуван је један једини примерак. У Фонду Министарства социјалне политике и народног здравља, сем докумената о набавкама, постоје и подаци о медицинском оспособљавању особља, који такође помажу да се стекне увид у стручност особља које је радило са децом и начин на који је оно било организовано.

---

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 28. маја 2010. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и животне средине Републике Србије.

¹ За период 1941–1944. Ас, Г-2, Ф-2

Делатност Комесаријата за избеглице и пресељенике

Комесаријат за избеглице и пресељенике основан је при Председништву Министарског савета 1941, са задатком „да прихвати избеглице и пресељенике који су принуђени да дођу на територију Србије, да се стара о њиховом распореду, размештају и упослењу и о свему другом што је у вези са њиховим збрињавањем“ (чл. 1) Уредба о комесаријату за избеглице и пресељенике прописана је 23. октобра 1941. године, а објављена је у Службеним новинама 14. новембра исте године. На челу Комесаријата био је Изванредни комесар, именован од стране Министарског савета, а на предлог Председника овог Савета (чл.2,3). Поједини министри били су обавези да по тражењу Изванредног комесара, Комесаријату доделе стручно и административно особље.

Према *Правилнику о организацији рада Комесаријата за избеглице и пресељенике*, он је био подељен на одељења и то: административно, одељење за социјално старање и пропаганду и финансијско одељење. При Комесаријату је стајао Кабинет Изванредног Комесара.

Одељења су се делила на одсеке и то:

Административно одељење: персонални; правни; транспортни; пријавни.

Одељење за социјално старање и пропаганду: социјални; за упослење; за пропаганду.

Финансијско-економско одељење: за набавке; одсек књиговодства; одсек благајне.

На челу одељења били су шефови одељења а на челу одсека, њима непосредно подређени, били су шефови одсека. На челу Кабинета био је шеф Кабинета. Све шефове, одељења, одсека и Кабинета именовано је Изванредни комесар. Кабинет Изванредног комесара је имао и тај задатак да сређује статистичке податке.

Пријавни одсек је имао, као један од задатака, да утврди тачно бројно стање избеглица и пресељеника, да их снабде личним легитимацијама, да води деловодни дневник са регистратуром, евиденцијом и картотеком за цео Комесаријат.

Социјални одсек имао је задатак „да се стара о збрињавању старих, немоћних и деце у државне и самоуправне домове и сличне установе милосрдних друштава; да подиже, да организује и уређује сличне домове и установе; да избегличку и пресељеничку децу смести код лица која ће их примити на старање или узети под своје; да организује кухиње у којима ће избеглице и пресељеници добивати здраву и јефтину храну.“ (чл. 11)

Одсек за упослење имао је за задатак да се стара о томе „да избегличка и пресељеничка омладина стекне школску и стручну спрему потребну за службу рада, да посредује код упослења обичних, стручних и умних радника“ (чл. 12)

Правилник је потписао Изванредни комесар, Тома Максимовић а ступио је на снагу по објављивању у Службеним новинама у бр. 134. од 19. децембра 1941. године.

У истом броју је објављен и *Правилник о организацији и раду Саветодавног одбора при Комесаријату за избеглице и пресељенике*. Одбор се састојао од 12 чланова које је постављао Председник Министарског савета на предлог Изванредног комесара. Рад је био почастан и бесплатан а од наведених питања којима се бавио, два су се односила на децу и омладину, под ред. бр. 7. „Збрињавање старца, не-

моћних лица и деце испод 14 година“; бр. 8. „Збрињавање омладине са учењем заната, спремањем за службу рада, школовањем у средњим школама, учење у стручним школама и на универзитетима“.

У допису Изванредног комесара Томе Максимовића упућеног 2. јануара 1942. године, окружним начелницима, стоји: „Уредбом о подели земље на Округе ликвидирају се бановински одбори за избеглице и пресељенике, којима је на челу био Бан, а формирају се окружни одбори за збрињавање избеглица, којима ће бити на челу окружни начелници.

Окружни начелници именоване референта за избеглице, који ће у Окружном одбору вршити дужност секретара.

Референт за избеглице водиће сву бригу око распоређивања и збрињавања избеглица по упутству Окружног начелника. Водиће контролу над радом градских, среских и месних одбора, водиће нарочито рачуна о утрошку стављених средстава појединим одборима, како би материјална средства била што рационалније употребљена и како би правремено био извршен обрачун по закону о државном рачуноводству.” Рок за предају архива из банских управа, комесаријату за избеглице био је 15. јануар 1942. године.

Сем претходно наведених правних аката, прописан је и *Правилник о организацији Окружних, градских, среских и оштинских одбора за избељичке и пресељенике*. Моли се да се одмах организују окружни одбори и именују референти да би Комитет могао „да неосетно по саме избеглице продужи континуитет овог послу“.

Полазећи од чињенице да је територија на којој треба да се обавља задатак мања, очекивало се и „беспрекорно функционисање“. У завршном делу дописа Изванредног комесара, износи се прави циљ деловања: „Уверен сам, Господине Окружни начелниче, да ћете питању Срба избеглица и Словенаца пресељеника посветити највећу пажњу како би беда и невоље ове наше браће и сестара била што сносљивија и како би они осетили нашу очинску бригу и стекли уверење да се за њих чини све што је могуће, и све што се чини да је својски од брата – брату.”²

Одсек за децу подигнуте је на степен Одељења од 1. маја 1944. године, тако да је при Комесаријату постојало: административно, економско-финансијско, социјални и одељење за децу са три одсека – за децу до школског узраста и основне наставе; одсек средње наставе и одсек за децу по приватним домовима.³

Домови за избељичку децу

Највећи број деце, најпре је стизао и домове у Бањи Ковиљачи а одатле су били распоређивани у остале центре. Према статистичким подацима из дневних извештаја за август и октобар 1944. године, који су у Фонду Комесаријата једино сачувани, сазнајемо колики је укупан број деце прошао кроз домове до октобра 1944. године.⁴ Подаци се односе на укупно 59 домова а под редним бројем 60 је збирно приказан број деце по приватним домовима. Податак за 10. октобар 1944. године показује следеће стање: 39 869 деце. На основу овог податка ипак не може тачно да се од-

² АС, Г-2, ф-3, р. 7/1942

³ АС, Г-2, Ф-3, р. 456/1944

⁴ АС, Г-2, Ф-2

реди укупан број, јер иако су подаци за сваки дом, претпостављамо, потпуни и тачни, сабирање у овом случају не даје праву цифру, јер су деца током рата премештана из дома у дом или су их преузимали појединци, тј. породице, на чување и бригу.

Подаци за Централни лазарет кажују да је кроз њега од 1942. до октобра 1944. прошло 2705 деце. Тада је стање у Лазарету било, по питању броја деце следеће: 12 мушке и 15 женске деце, број је био веома мали у том моменту, с обзиром да је капацитет износио 250 мушке и 250 женске деце и да је у претходним годинама он био попуњен. Када је у питању особље подаци су следећи: 1 васпитач, 5 редара, 1 куварица, 12 осатлих чланова особља укупно 19, укупно деце и особља 46.⁵

Деца су такође била смештена и у манастирима, у Београду у манастиру Ваведење (који није на овом списку, али у фонду, тј. у Регистима са списковима деце постоје подаци и о томе), Студеница, Раковица, Св. Петка код Параћина, у Раваници, Јошаници и Букову.

Из дописа по диктату Комесара, упућеног 26. фебруара 1943. сазнаје се о раду са децом збринутим у манастиру Ваведење и посредно, у Раваници.⁶ О деци, чији се број не наводи у овом документу, у Ваведењу је бринуло осам монахиња. Разлог за слање дописа биле су несташице у храни, одећи и обући и опреми. Најпре се тражи набавка већег шпорета.⁷ Деци је био неопходан и нови веш, јер монахиње нису могле да стигну све оштећено да окрпе.⁸ И саме монахиње остале су без обуће, па је било потребно да им се доделе ципеле са дрвеним ђоном или опанци. Ни хлеба није било довољно, јер су следовања редуцирана са 400 гр на 250 гр, па су своја следовања монахиње давале деци, а и оне га нису имале.⁹ У Раваници је у исто време било 60 деце.

Свако дете је имало свој картон са убележеним подацима. Од све деце која су прихваћена од стране Комесаријата, у Архиву Србије је сачуван само један једини, као сведочанство о томе који су све подаци били бележени и шта је све било посматрано и праћено. То су најпре лични подаци, почев од имена и презимена, датума и места рођења, вера и крсна слава, где је живело пре избеглиштва, подаци о томе у каквом је стању дете било – шта је имало од гардеробе, које је школе завршило и када, да ли је било у занату, и као посебно значајна група питања је она која се односе на дететове способности, а у складу са настојањима да се деца професионално усмере и оспособе: – „За који позив има душевне и телесне надарености? Што жели дете да буде? Што родитељи желе да дете буде? Зашта је одређен и способан?

На картону су и подаци о родитељима: имена родитеља и њихово занимање, подаци о имовини коју су оставили и њена вредност; подаци о осталим чланови-

⁵ АС, Г-2, Ф-2, р 5 и 6/1944

⁶ Налог бр. 52, налог бр. 17 „ШЕФО“. АС, Г-2, Ф-3, р-143/1943.

⁷ „За манастир ВАВЕДЕЊЕ треба набавити и послати један шпорет. Настојница манастира тврди да треба већи шпорет и да је шпорет који је отпремљен за Раваницу сувише велик за 60 деце. Код Аврама Филиповића можете добити шпорет какав хоћете, па ако је довољан мањи шпорет за Манастир Раваницу, Ви га можете заменити, ако не можете добити већи за Ваведење.“ Исто

⁸ „Деци у Манастиру Ваведење треба послати још по један пар веша, пошто су дошла са два пара веша од којих се један пар већ троши и треба га окрпати, а сестре не могу да стигну и са прањем и са крпањем.“ Исто

⁹ За спровођење налога је остављено три дана. „Изволите све ово спровести најкасније до 1. марта о. г. и мене о извршеном известите.“ Исто

ма породице – браћи и сестрама, године рођења, занимање и место боравка, колико њих је збринато од стране Комесаријата и где су смештени; затим подаци о детету чији је картон, о болестима које је прележао, у каквом је здравствено стању био када је прихваћен; шта је добило од одеће приликом преузимања – на основу овог картона и података може да се установи шта су деца добијала и колико је средстава било утрошено – веша у вредности 105 динара, одела 400 дин, ципела 390 дин, прибора 150 укупно 1045 динара. Затим подаци о томе где је смештено и под којим условима је примљено.

Десни стубац је предвиђен за три фотографије – детета у оном стању у коме је преузето; након што је добило нову преобуку; и детета након једне године што је провело под бригом Комесаријата. Овај сачувани картон детета под бројем 5403, из Зворничког среза, из места Ђевање, са датумом од 20. априла 1942. има само једну фотографију, снимљену пошто је примљено и збринато у Дом у Бањи Ковиљачи (27. септембра 1942. је премештена у Бадовинце). Полеђина картона је предвиђена да се уносе подаци тј. примедбе о детету, о његовим манам и врлинама. За девојчицу Слободанку Петровић, уписано је: „вредна, марљива и послушна“ уз потпис управитеља школе Кузмановића, а са печата се чита да је у питању Државна народна школа српске избегличке деце у Бањи Ковиљачи.

О организовању снабдевања домова за децу сазнаје се на основу, малобројне, сачуване преписке. У септембру 1943. године, у Централном магацину, из кога су се снабдевали сви домови, постојала је довољна количина обуће. Стога је стигла наредба Комесара, да се сви домови, према бројном стању и узрасту деце, снабдеју кожним ципелама са дрвеним ђоном, уз напомену, да снабдевање треба извршити у што краћем року, пошто су деца још увек у летњим сандалама, а убрзо би могло да наступи кишовито и хладно време. Остављено је 12 дана.¹⁰

О набавци хране сведочи налог бр. 191, чији је рок за испуњење био: одмах. Односи се на набавку два вагона шљива и пет вагона пекмеца. Набавку је требало централизовати и извршити је тамо где је шљива најјефтинија и где за то има услова. Трбало је, такође, расписом спречити да поједини домови где није „шљивски крај“ и где је шљива коштала 40–50 динара, купују шљиве по тако високој цени и пеку пекмез, него их упутити на оне крајеве где је шљива 8 динара, као што је то био случај у ваљевском крају и Мачви.¹¹ Да би се, колико су то услови допуштали, прославили хришћански празници, почетком новембра 1943. године издато је наређење о набавци ораха за домове. „Сазнајем, да су у Подрињу ораси Дин. 80 за 1 кг, па да их не би касније за очеве, материце и Божић плаћали Дин. 200 Наређујем да одмах купите 1000 кг, и да сместите у магацин“. Допис је упућен шефу финансијско економског одељења.¹²

О организовању слободног времена деце и омладине средњешколског узраста, говори нам допис Комесара упућен 8. фебруара 1943. године шефу Финансијско-економског одељења. По жељи Комесара, требало је све домове за ову децу

¹⁰ Налог бр. 184. Шефу финансијско економског одељења и Централном магацину. Допис је упућен 18. септембра 1943. године а рок за извршење је 1. октобар исте године. АС. Г-2, Ф-3, р 272/1943

¹¹ Допис по диктату Комесара, упућен Госп. Тркуљи 24. септембра 1943. АС, Г-2, Ф-3, р 279/1943

¹² Налог бр. 220, од 5. Новембра 1943. Г АС, Г-2, Ф-3, р 308/1943

снабдети „... са шаховима, како би деца могла за слободног времена да се разоноде.“¹³ Сadržaj истог дописа указује нам и на то какав је однос Комесара био према начину коришћења новчаних средстава којима се располагало, а којих није било довољно. Он упућује да се поруцбина изврши у занатској школи за примену уметности, а не у трговинама, где су им цене двоструке.¹⁴

Централни лазарет за избегличку децу у Београду

У Централни лазарет¹⁵ примана су деца оболела од шуге и микозе, кожных обољења, проузрокованих углавном лошим хигијенским условима у којима су до тада била. Медицинско особље сачињавали су управник, др Милутин Нешковић (кога је 1944. заменио др Врачарић), др Павковић (који је дошао из Загреба), студенткиње медицине Ђорђина Шкерковић и Драгица Ђукић,¹⁶ медицинска сестра Ната Ађански.

Полагање испита за болничарке, на основу § 23 Закона о стручним школама за помоћно особље у социјалној и здравственој служби, предвиђало је да се испит полаже пред комисијом коју су сачињавали представник Министарства социјалне политике и народног здравља, и медицински стручњаци. Испити су били из следећих предмета: прва помоћ; нега болесника; дијететика; наука о лековима; основи патологије; биологија, анатомија и физиологија.¹⁷

Васпитач је најдуже била Милојка Радојичић. Долазили су повремено и учитељи и учитељице, али се нису дуже задржавали.¹⁸ По завршетку Женске учитељске школе „Караљица Марија“ у Београду, Милојка, и сама избеглица, из Бајмока, добровољно се приавила Комесаријату за рад. У Лазарету је имала смештај и храну, као и остало особље.¹⁹ Заједно са медицинским особљем, Милојка је спроводила третмане лечења деце, радећи, до исцрпљености, са неколико стотина болесне деце, као једини васпитач. Децу су купали, мазали од шуге, вршили епилацију.²⁰ Амбуланта се налазила у приземљу, десно, а собе лево, и на спрату. У ноћним

¹³ Налог бр. 33, налог бр. 10, Шефу фин. екон. одељења. АС, Г-2, Ф-3

¹⁴ Исто

¹⁵ Текст Правилника о уређењу и пословању Централног лазарета за избегличку децу, који је упутио др Нешковић, и који је др Симић проследио Социјалном одељењу 2. марта 1943, није сачуван у фонду, постоји само пратећа преписка. АС, Г-2, Ф-3, р 145/1943

¹⁶ Ђорђина Шкерковић је доцније заменила др Нешковића, на Медицинском факултету је предавала физиологију, а Драгица Ђукић је била педијатар на Дечјој клиници у Тиршовој улици.

¹⁷ Ивковић Сара, болничарка Централног лазарета, полагала је пред Комисијом у саставу: др Думић Љубомир, представник Министарства, др Драг. Ђућић, управник Опште државне болнице и председник Комисије; чланови – др Стојан Новаковић, за предмет прва помоћ; др стеван Васојевић за предмет нега болесника; др Милован Банић за предмет дијететика; др Стаја Стајић за предмет наука о лековима; др Александар Телебаковић за предмет основи патологије; др Митар Митровић за предмете биологија, анатомија и физиологија. АС, Фонд Министарства соц. политике, санитетско одељење, С. бр. 18611/43

¹⁸ На фотографијама госпође Милојке Радојичић су још: Сека Крнета, студент права која је такође једно време била васпитач; Љуба Тушевљаковић, шеф кухиње; Деса Гавриловић, дактилограф и њен супруг који је радио у рачуноводству; г. Бамбуловић, набављач.

¹⁹ Др Нешковић је успео да издејствује да добијају и плату; износила је 600 динара. Новац је слала родитељима, када су дошли из логора. Са њом је у Лазарету био најмлађи, деветогодишњи брат Томислав, који је касније послат у Дом у Црљенац, где преминуо од тетаунуса 1944. године.

²⁰ Старе крпе најпре би натопили воском и калофонијумом, обмотавали их око дечјих глава, а потом им скидали власи. Кожа је премазивана јодом.

дежурствима особље се смењивало, а наредног дана је дежурни морао да настави своје редовне активности.

У почетку се спавало на сламарицама, у великој сали, сви заједно. Децу су учили да ујутро сами намештају своје постеље. Обедовало се у великој трпезарији. На уласку је свако узимао из корпе проју, и то само по једно парче. Обедовали су сви заједно, после очитане молитве. У Лазарету је био и свештеник.²¹ Недељом су децу водили на св. Литургију у цркву Св. Марка, једино како се могло, пешице.

Из дописа од 25. маја 1943. године, по диктату Комесара, упућеном социјалном одељењу, сазнаје се о томе како је била организована преписка између деце у Централном лазарету и њихових родитеља или родбине. Издато је наређење за набавку довољног броја дописница, да би управник „решавао сву пошту“ а оригинал и копију писма требало је да достави Соц. одељењу, како би се копија сачувала у децјој картотеци. Сем тога, и деци је требало омогућити да сама одговоре, и преко Управе пошаљу одговоре родитељима.²² Већ наредног дана, издато је још једно наређење у вези требовања Централног лазарета, које се односило на набавку обуће и одеће за особље. Административном и санитетском особљу су биле намењене кожне сандале или ципеле а осталом особљу, летње сандале са дрвеним ђоном. Редарима и судоперама требало је расподелити од половних ствари, веш и хаљине.²³

Један број деце која су била смештана у Централном лазарету почетком јуна 1943. био је оболео од туберкулозе, али како ова установа није била намењена за лечење ове болести, стигло је наређење да се најпре класификују, да би у року од 5 дана била упућена у установе које су биле специјализоване – болница др Вуловића, а они којима је била потребна промена ваздуха, упућивани су у Соко Бању и на Авалу.²⁴

Деца су углавном долазила из Бање Ковиљаче. По њих се путовало камионима. Дешавало се да и успут преузму децу која су остала без родитеља, и сама лутала улицама.²⁵ У јесен 1943. једну групу деце, њих 15, узраста од 3 године до основношколског, Милојка Радојичић је одвела у манастир Студеницу.²⁶ Путовали возом али је код Краљева композиција била заустављена, због напада, како им је објашњено, партизана, па су морали да изађу и крију се у оближњим њивама са кукурузима. Затим су наставили пут возом до Рашке, где су их чекала кола са воловском запрегом. Деца су остала у манастиру, а Милојка се вратила у Београд.

²¹ Госпођа Радојичић се не сећа његовог имена, мисли да је и он био из Босне.

²² Налог бр. 113, налог бр. 15 „СОЦО“ АС, Г-2, Ф-3, р 203/1943

²³ Налог бр. 117; налог бр. 44 „ШЕФО“ АС, Г-2, Ф-3, р 206/1943

²⁴ Од др Нешковића се тражило да класификује децу у четири групе: а) десператере; б) оне којима је потребна промена ваздуха у С. Бањи; ц) оне које је потребно сместити у болницу др Вуловића; д) оне које је потребно послати на Авалу. Допис од 1. јуна 1943. Налог бр. 119; налог бр. 16 „СОЦО“ АС, Г-2, Ф-3

²⁵ Тако су у новембру 1943. У Шапцу нашли брата и сестру, који су били голи и боси. Милојка је инсистирала да се из камиона избаци џакови са орасима, да би могли да направе довољно места и за ово двоје деце. Дечак је преживео, усвојен је, прихватила га је једна породица из Баната, а девојчица је умрла у дому у Соко Бањи.

²⁶ Сведочење госпође Радојичић поткрепљено је и наредбом Комесара од 7. новембра 1943. године да се сва деца којој је потребан опоравак пошаљу у манастир Студеницу. Налог бр. 224. АС, Г-2, Ф3, п 312/1943

У случају заразе, Лазарет би био затворен и приступ не би имали ни они који би, као представници власти, дошли да проверавају особље или штићенике, за које се сумњало да припадају покрету отпора. Др Нешковић је зато у епрувети увек чувао примерак узрочника пегавог тифуса, да га покаже ако затреба, и тиме заправо онемугићи било какаве посете, или ислеђивања. Када је из Завода за преваспитавање из Смедеревске Паланке, побегла је једна група младића, који су прихваћени у Лазарету, искрсла је прилика да то заиста и искористи. У књизи евиденције написано да су га младићи после краћег боравка напустили Лазарет. Приликом једне ноћне, полицијске претраге, они су дали друга, лажна имена а нико од особља их није одао.²⁷ Као начин да их заштите и да се заустави даље испитивање у Лазарету, др Нешковић је као доказни метаријал о зарази у установи, изнео и показао своју епрувету. Тако су бегунци за којима се трагало били спасени, као и особље, које би било кажњено. Приликом уласка руских војника у Београд, ова група младића је изашла пред њих, код Вуковог споменика, а њихово сведочење да су у Лазарету деца, а не сакривени непријатељски војници, и да није потребан претрес, помогло је и особљу и деци.

„Не бојте се децо, Васкрс је!“

За време бомбардовања Београда 1944, група деце која је остала у Лазарету и особље, склонили су се у подрум, у котларницу. Са децом су, сем васпитача Милојке Радојичић, били др Врачарић, Драгица Ђукић, Ђорђина Шкеровић. Штитећи их својим телом, Милојка Радојичић је настојала да деци одагна страх – разговором. Храбрила их је речима „Не бојте се децо, Васкрс је! Слави се! Мора да тутњи, то се чује куцање јајима!“ Тако су, бар они најмлађи, поверовавши речима свог васпитача, били мање уплашени. Иако су бомбе падале на Звездару, око Панчевачког моста и немачке билнице која се налазила у непосредној близини, нико од деце ни особља није настрадао. Иако је и Лазарет имао ознаке болнице, једна од бомби је пала на кров зграде и пробила га – али није експлодирала. После овог догађаја, деца, њих око 50, узраста од 3 до 15 година и део особља (медицинско особље, др Врачарић, Ђ. Шкеровић, Д. Ђукић и један васпитач, М. Радојичић) премештени су у манастир Раковицу. Тамо су затекли групу од око 20 деце предшколског узраста, о којима су бринуле монахиње. Милојка Радојичић је са својом групом деце, колико су то услови дозвољавали, настојала им организује и наставу. Током боравка, у трајању од око месец дана, ујутро су имали гимнастику у дворишту, а после заједничког доручка у трпезарији, одвијала се нека врста наставе, такође у трпезарији. Имали су и читанке, али се више водио разговор. Деца су потицала углавном из околине Зворника, Власенице, Сребренице, Долова, Олова, Милића и Братунца. Њихово школско знање је било врло скромно, а животна искуство тешко и болно, па се настојало да теме буду животне, али пријатне, о томе да ће недаће у којима су, бити превазиђене. Већи део времена проводили су у игри, у дворишту.

У самој згради Лазарета, крајем октобра 1944, руски војници и партизани организовали су саслушавање заробљених немачких војника. Из фабрике Владе

²⁷ Према сећању госпође Радојичић.

Илића, партизани су снабдели децу материјалом за израду одела. Добили су најпре штоф браон и тегет боје али како се касније установило да је било сачувано и морнарских одела, особље је у њих обукло децу а материјал су вратили.

По речима госпође Радојичић, много се радило и није било времена да се бележи тим догађајима. Мада о многим збивањима не постоје документи а сећање је варљиво, истиче да је у послу који је обављала, и за који се добровољно пријавила, најважније било сачувати животе деце која су им била поверена.²⁸ Истраживачима убудуће преостаје да трагају за новим изворима, настојећи да расветле како се радило у деџим домовима као и то колики је био допринос монаштва у српским манастирима у прихватању и збрињавању избегличке деце.

²⁸ При доласку на Симпосион, госпођа Милојка Радојичић је први пут, после 66 година, поново крочила у зграду некадашњег Лазарета, и обишла неке од просторија у којима је некада боравила и радила.